

ЯРМАКІ Володимир <https://orcid.org/0000-0001-5924-1085>

к. ю. н., доцент,
доцент кафедри міжнародного
та європейського права Національного
університету "Одеська юридична академія"
вул. Фонтанська дорога, 23, м. Одеса,
65009, Україна
yarmakivova@ukr.net

YARMAKI Volodymyr <https://orcid.org/0000-0001-5924-1085>

PhD (Law), Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of International and European Law
National University "Odesa Law Academy"
23, Fontanskaya Doroga St., Odesa,
65009, Ukraine
yarmakivova@ukr.net

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИН АГРЕСІЇ

Присвячено дослідженню ефективності сучасних міжнародно-правових механізмів притягнення до кримінальної відповідальності за злочин агресії та перспектив їх розвитку. Актуальність статті зумовлена виявленою в умовах повномасштабної агресії РФ проти України невідповідністю між універсальним характером міжнародно-правової заборони агресії й обмеженими можливостями міжнародної кримінальної юстиції щодо притягнення до відповідальності осіб, які приймають і реалізують рішення про агресивне застосування збройної сили. В основу дослідження покладено гіпотезу про те, що недостатня ефективність механізмів відповідальності за злочин агресії зумовлена не відсутністю його міжнародно-правової заборони, а розривом між її нормативним закріпленням та інституційно-юрисдикційними можливостями реалізації. Гіпотезу перевірено шляхом аналізу Статуту ООН, Римського статуту Міжнародного кримінального суду, Кампальських поправок, актів Асамблеї держав-учасниць Римського статуту, Угоди між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України та його Статуту, а також порівняння юрисдикційних можливостей МКС і Спеціального трибуналу. Встановлено, що основна проблема чинної моделі полягає не в матеріально-правовій визначеності злочину агресії, а в обмеженій спроможності міжнародних інституцій забезпечити практичну реалізацію індивідуальної кримінальної відповідальності. Обґрунтовано наявність асиметрії між універсальністю заборони агресії та відсутністю відповідної універсальності міжнародної кримінальної юрисдикції, зокрема, особливостями статей 15 bis і 15 ter Римського статуту. Досліджено правову природу, юрисдикцію та інституційний потенціал Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, його співвідношення з МКС і національною юрисдикцією України, проблему імунітетів

INTERNATIONAL MECHANISMS OF ACCOUNTABILITY FOR THE CRIME OF AGGRESSION

The article examines the effectiveness of contemporary international legal mechanisms for ensuring criminal accountability for the crime of aggression and the prospects for their further development. The relevance of the study stems from the discrepancy, revealed by the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine, between the universal nature of the international legal prohibition of aggression and the limited capacity of international criminal justice to hold accountable those who make and implement decisions on the aggressive use of armed force. The study is based on the hypothesis that the insufficient effectiveness of accountability mechanisms for the crime of aggression results not from the absence of an international legal prohibition of aggression, but from the gap between its normative recognition and the institutional and jurisdictional capacity to enforce it. The hypothesis was tested through an analysis of the Charter of the United Nations, the Rome Statute of the International Criminal Court, the Kampala Amendments, acts of the Assembly of States Parties to the Rome Statute, the Agreement between Ukraine and the Council of Europe on the Establishment of the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine and its Statute, as well as through a comparison of the jurisdictional capacities of the ICC and the Special Tribunal. It is established that the principal problem of the current model lies not in the substantive legal definition of the crime of aggression, but in the limited capacity of international institutions to ensure the practical implementation of individual criminal responsibility. The study substantiates the existence of an asymmetry between the universality of the prohibition of aggression and the absence of corresponding universality of international criminal jurisdiction, resulting, inter alia, from the specific jurisdictional regime established by Articles 15 bis and 15 ter of the Rome Statute. The article examines the legal nature, jurisdiction and institutional potential of the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine, its relationship with the ICC and Ukraine's national jurisdiction,

Copyright © 2026. Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії [Creative Commons Attribution License 4.0 \(CC-BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) Міжнародна ліцензія

вищих посадових осіб, можливість провадження *in absentia* та значення міжнародного співробітництва. Запропоновано розглядати Спеціальний трибунал як спеціалізований компенсаторний механізм, здатний подолати конкретну юрисдикційну прогалину МКС, але не усунути системні недоліки чинної моделі відповідальності за агресію. Обґрунтовано доцільність розвитку міжнародної кримінальної відповідальності за моделлю поєднання постійного міжнародного механізму зі спеціальними компенсаторними механізмами. Стратегічним напрямом визначено реформування юрисдикційного режиму МКС щодо злочину агресії та його поступове наближення до режиму інших основних злочинів, передбачених Римським статуттом. Визначальним критерієм ефективності такого механізму має бути реальна спроможність забезпечити невідворотність кримінального переслідування осіб, відповідальних за агресію, незалежно від міжнародно-правового статусу держави-агресора та її політичного впливу.

Ключові слова: злочин агресії, міжнародне кримінальне право, Міжнародний кримінальний суд, юрисдикція МКС, Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України, міжнародна кримінальна відповідальність.

the issue of immunities of senior state officials, the possibility of proceedings *in absentia*, and the importance of international cooperation. It is proposed that the Special Tribunal be regarded as a specialised compensatory mechanism capable of addressing the specific jurisdictional gap of the ICC, but not of eliminating the systemic shortcomings of the existing model of accountability for aggression. The study substantiates the expediency of developing international criminal accountability through a model combining a permanent international mechanism with special compensatory mechanisms. Reform of the ICC's jurisdictional regime over the crime of aggression and its gradual approximation to the regime applicable to the other core crimes under the Rome Statute are identified as strategic priorities. The decisive criterion for the effectiveness of such a mechanism should be its actual capacity to ensure the inevitability of criminal prosecution of persons responsible for aggression, irrespective of the international legal status of the aggressor state or its political influence.

Keywords: crime of aggression, international criminal law, International Criminal Court, ICC jurisdiction, Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine, international criminal responsibility.

JEL Classification: K14, K33.

Вступ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України стала одним із найсерйозніших викликів сучасному міжнародному правопорядку та тестом на ефективність міжнародно-правових механізмів відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини. Попри закріплення заборони застосування сили у Статуті ООН (*United Nations*, 1945), визначення агресії Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) (*United Nations General Assembly*, 1974), криміналізацію злочину агресії в Римському статуті Міжнародного кримінального суду (*Rome Statute of the International Criminal Court*, 1998) та врегулювання умов здійснення юрисдикції Кампальськими поправками (*International Criminal Court, Assembly of States Parties*, 2010), практична реалізація принципу невідворотності індивідуальної кримінальної відповідальності залишається ускладненою. Основними причинами є обмеження юрисдикції МКС, проблема імунітетів вищих посадових осіб, особливості функціонування системи колективної безпеки ООН та відсутність універсального механізму переслідування за злочин агресії незалежно від статусу держави-агресора щодо Римського статуту.

Агресія рф проти України особливо виразно продемонструвала цю юрисдикційну прогалину. МКС може здійснювати юрисдикцію щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, вчинених у зв'язку зі збройною агресією рф проти України, однак конструкція ст. 15 *bis* і 15 *ter* Римського статуту істотно обмежує його можливості щодо злочину агресії. Це зумовило пошук альтернативного механізму,

важливими етапами якого стали створення у 2023 році Міжнародного центру з переслідування злочину агресії проти України (ICPA) та підписання 25 червня 2025 року Угоди між Україною і Радою Європи про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України та схвалення його Статуту (*Council of Europe & Ukraine, 2025*). Водночас залишаються дискусійними питання його юрисдикції, співвідношення з МКС і національними судами, імунітетів вищих посадових осіб та виконання майбутніх рішень.

Проблематика злочину агресії ґрунтовно представлена в міжнародно-правовій доктрині. Фундаментальні засади індивідуальної кримінальної відповідальності та міжнародного кримінального правосуддя розкрито у працях *Cassese* та *Gaeta* (2013), комплексний аналіз правової природи, складу та юрисдикційного режиму злочину агресії здійснено у праці за редакцією *Barriga* та *Kreß* (2017), а правові наслідки активації юрисдикції МКС досліджено *Kreß* (2018).

Новий етап дискусії пов'язаний із агресією РФ проти України. *McDougall* (2023, 2024) аналізує юрисдикційну прогалину МКС та напрями її подолання, *Grzebyk* (2023) – потенціал регіонального міжнародного звичаєвого права, *Liu* (2024) – проблему імунітетів державних посадових осіб, а *Crane* (2026) – нормативну конструкцію створеного Спеціального трибуналу.

В українській доктрині Васюренко (2014) досліджував склад злочину агресії, Касинюк (2016) – проблеми міжнародно-правового регулювання кримінальної відповідальності, Трішина (2018), Юрченко (2018), Лазарева та Мельниченко (2022) – поняття й еволюцію агресії в міжнародному праві, а Антипенко та Важна (2012) – дискусійну концепцію кримінальної відповідальності держави. Після 2022 року увага закономірно змістилася до практичних механізмів відповідальності: ці питання висвітлено в колективній монографії Інституту законодавства Верховної Ради України (2022), працях Войціховського та Бакумова (2023), Орлова (2023), Цевуха, Якимчука та Градиської (2023).

Аналіз наукових праць засвідчує поступовий перехід від дослідження поняття і складу злочину агресії до пошуку ефективних механізмів реалізації відповідальності. Водночас значна частина робіт щодо Спеціального трибуналу була опублікована до остаточного формування його правової моделі та не могла враховувати Угоду від 25 червня 2025 року, Статут Трибуналу, результати перегляду поправок щодо злочину агресії у 2025 році та подальші інституційні рішення 2026 року. Відтак, недостатньо дослідженою залишається комплексна ефективність міжнародно-правових механізмів відповідальності за агресію з урахуванням одночасного розвитку юрисдикції МКС і спеціалізованої моделі Спеціального трибуналу.

Метою статті є комплексна оцінка ефективності сучасних міжнародно-правових механізмів притягнення до відповідальності за злочин агресії, визначення їхніх нормативних та інституційних обмежень

і перспектив подальшого розвитку. Для її досягнення передбачено встановити причини юрисдикційної прогалини МКС, оцінити потенціал і обмеження Спеціального трибуналу, дослідити співвідношення його компетенції з юрисдикцією МКС і національних судів, а також окреслити напрями вдосконалення міжнародної системи відповідальності.

В основу дослідження покладено гіпотезу про те, що недостатня ефективність механізмів відповідальності за злочин агресії зумовлена не відсутністю міжнародно-правової заборони, а розривом між її нормативним закріпленням та інституційно-юрисдикційними можливостями реалізації. Створення Спеціального трибуналу може частково компенсувати цю прогалину, але не усуває системних обмежень універсальної моделі міжнародного кримінального правосуддя.

Перевірка гіпотези здійснювалася шляхом аналізу нормативної основи відповідальності за злочин агресії, юрисдикційного режиму МКС і правової моделі Спеціального трибуналу та їх порівняння за критеріями предметної й персональної юрисдикції, імунітетів і практичної спроможності забезпечити кримінальне переслідування. Інформаційну базу становлять Статут ООН (*United Nations*, 1945), Римський статут (*Rome Statute of the International Criminal Court*, 1998) і Кампальські поправки (*International Criminal Court, Assembly of States Parties*, 2010), резолюції Генеральної Асамблеї ООН (*United Nations General Assembly*, 1974), документи Асамблеї держав – учасниць Римського статуту, Угода між Україною та Радою Європи про створення Спеціального трибуналу (*Council of Europe & Ukraine*, 2025), його Статут, інші документи Ради Європи, а також праці українських і зарубіжних науковців.

Дослідження обмежено питаннями індивідуальної кримінальної відповідальності за злочин агресії; з огляду на відсутність усталеної судової практики ефективність Спеціального трибуналу на сучасному етапі оцінюється переважно на основі його нормативної та інституційної моделі. Стаття складається зі вступу, трьох змістових підрозділів і висновків. У першому підрозділі розкрито юрисдикційну модель відповідальності за злочин агресії та встановлено причини обмеженої спроможності МКС здійснювати відповідне кримінальне переслідування. У другому досліджено правову природу, юрисдикцію й інституційний потенціал Спеціального трибуналу та обґрунтовано його характеристику як спеціалізованого компенсаторного механізму міжнародної кримінальної юстиції. У третьому підрозділі оцінено ефективність чинних механізмів відповідальності та визначено перспективи їхнього розвитку на основі поєднання постійної юрисдикції МКС зі спеціальними компенсаторними механізмами. У висновках узагальнено результати дослідження, підтверджено висунуту гіпотезу та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення міжнародної кримінальної юрисдикції стосовно злочину агресії.

1. Юрисдикційна модель відповідальності за злочин агресії в сучасному міжнародному кримінальному праві

Сучасна модель кримінальної відповідальності за злочин агресії сформувалася внаслідок поєднання двох правових конструкцій: заборони агресивного застосування сили державою та індивідуальної кримінальної відповідальності осіб, причетних до прийняття й реалізації рішення про агресивну війну. Саме їх співвідношення є ключовим для оцінки ефективності міжнародно-правового механізму, оскільки універсальний характер заборони агресії не означає автоматичної наявності універсальної кримінальної юрисдикції.

Формування індивідуальної кримінальної відповідальності за агресивну війну традиційно пов'язують із Нюрнберзьким міжнародним військовим трибуналом, Статут якого відніс до злочинів проти миру планування, підготовку, розв'язування або ведення агресивної війни. Нюрнберзький процес закріпив принцип, за яким відповідальність за міжнародний злочин може покладатися безпосередньо на фізичних осіб, які визначають або реалізують державну політику (*Cassese & Gaeta*, 2013; *Barriga & Kreß*, 2017).

Після створення ООН заборона застосування сили отримала універсальне нормативне закріплення у п. 4 ст. 2 Статуту ООН, тоді як ст. 39 віднесла встановлення існування акту агресії до компетенції Ради Безпеки ООН. Подальшу конкретизацію здійснено Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 3314 (XXIX) від 14 грудня 1974 року, яка визначила основні форми акту агресії та стала нормативною основою для подальшої індивідуальної криміналізації агресії.

Принципово важливо розрізняти "акт агресії" і "злочин агресії": перше поняття характеризує міжнародно-протиправну поведінку держави, друге – кримінально карану поведінку конкретної фізичної особи. Відповідно, йдеться про міжнародно-правову відповідальність держави та міжнародну кримінальну відповідальність індивіда (Васюренко, 2014; Лазарева & Мельниченко, 2022).

Злочин агресії має спеціальний суб'єктний склад і ґрунтується на *leadership requirement*: відповідальність може нести особа, здатна фактично контролювати політичні чи військові дії держави або керувати ними. Отже, криміналізація агресії спрямована насамперед на вище політичне та військове керівництво держави (*Barriga & Kreß*, 2017; *Kreß*, 2018).

Римський статут 1998 року від початку включив злочин агресії до предметної юрисдикції МКС, однак через відсутність погодженого визначення та умов здійснення юрисдикції її фактичну реалізацію було відкладено. Компроміс досягнуто у 2010 році на Конференції з перегляду Римського статуту в Кампалі: Резолюцією *RC/Res.6* запроваджено ст. 8 *bis* та ст. 15 *bis* і 15 *ter*.

Відповідно до ст. 8 *bis* злочином агресії є планування, підготовка, ініціювання або здійснення спеціальним суб'єктом акту агресії, який за

своїм характером, тяжкістю та масштабом становить явне порушення Статуту ООН. Отже, не кожне незаконне застосування сили автоматично становить злочин агресії: необхідним є досягнення порогу *manifest violation of the Charter of the United Nations* (Barriga & Kreß, 2017; Kreß, 2018).

Основна проблема чинної моделі полягає не в матеріально-правовому визначенні злочину, а в умовах реалізації юрисдикції МКС. Ст. 15 *bis* регулює здійснення юрисдикції за ініціативою держави-учасниці або Прокурора *proprio motu* та, зокрема, виключає здійснення юрисдикції щодо злочину агресії, вчиненого громадянами держави, яка не є учасницею Римського статуту, або на території такої держави. Натомість ст. 15 *ter* передбачає окремий механізм для ситуацій, переданих Радою Безпеки ООН.

Це створює фундаментальну суперечність: універсальність міжнародно-правової заборони агресії не супроводжується універсальністю міжнародної кримінальної юрисдикції. Особливо гостро проблема проявляється, коли держава-агресор не є учасницею Римського статуту та водночас як постійний член Ради Безпеки ООН володіє правом вето.

У ситуації повномасштабної агресії рф проти України ця юрисдикційна прогалина набула практичного виміру. Територіальна юрисдикція МКС, достатня для переслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності чи геноциду, не усуває спеціальних обмежень щодо злочину агресії. Оскільки рф не є державою – учасницею Римського статуту, механізм ст. 15 *bis* не дозволяє МКС здійснювати відповідну юрисдикцію, а передача ситуації Радою Безпеки ООН фактично блокується правом вето рф (McDougall, 2023; Войціховський & Бакумов, 2023).

Особливої ваги цьому протиріччю надає природа агресії як *leadership crime*: міжнародне кримінальне право здатне переслідувати злочини, вчинені під час війни, але не завжди ефективно переслідує осіб, які ухвалили рішення про її незаконне розв'язання. Саме це після 2022 року активізувало дискусію про зближення юрисдикційного режиму агресії з режимом інших основних злочинів МКС (McDougall, 2024).

Важливим етапом цієї дискусії стала спеціальна сесія Асамблеї держав – учасниць Римського статуту 7–9 липня 2025 року, за результатами якої прийнято Резолюцію ICC-ASP/S-1/Res.1 "The review of the amendments on the crime of aggression" (International Criminal Court, Assembly of States Parties, 2025). Перегляд підтвердив актуальність проблеми, однак ключова юрисдикційна прогалина усунута не була.

Отже, чинну систему доцільно характеризувати як фрагментовану юрисдикційну модель, у межах якої матеріально-правова заборона агресії, індивідуальна криміналізація та міжнародна судова юрисдикція мають різний рівень універсальності. Агресія рф проти України найбільш виразно продемонструвала цю асиметрію та зумовила пошук спеціалізованого механізму її подолання – Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України.

2. Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України: правова природа, юрисдикція та інституційний потенціал

Юрисдикційна неспроможність МКС щодо злочину агресії проти України зумовила пошук альтернативного механізму, здатного забезпечити індивідуальну кримінальну відповідальність вищого політичного та військового керівництва держави-агресора. На початковому етапі обговорювалися різні моделі – від трибуналу за участю ООН до міжнародного чи інтернаціоналізованого суду, заснованого на угоді України з міжнародною організацією або групою держав (Войціховський & Бакумов, 2023; McDougall, 2023).

Після роботи *Core Group* Україна 13 травня 2025 року звернулася щодо створення Спеціального трибуналу в межах Ради Європи, а 25 червня 2025 року між Україною та Радою Європи було підписано Угоду про його створення, невід’ємною частиною якої є Статут. Метою Трибуналу визначено розслідування, кримінальне переслідування та судовий розгляд щодо осіб, які несуть найбільшу відповідальність за злочин агресії проти України.

Спеціальний трибунал не є органом МКС, допоміжним органом Ради Безпеки ООН чи національним судом України. Він створюється в межах Ради Європи, наділяється міжнародною правосуб’єктністю, а його юрисдикція ґрунтується на територіальній кримінальній юрисдикції України. Це дозволяє характеризувати його як інтернаціоналізований спеціалізований механізм міжнародного кримінального правосуддя.

Предметна юрисдикція Трибуналу охоплює виключно злочин агресії проти України. Визначення злочину у ст. 2 Статуту фактично синхронізоване зі ст. 8 *bis* Римського статуту, що дозволяє уникнути формування альтернативної матеріально-правової конструкції та зменшує ризик фрагментації міжнародного кримінального права.

Персональна юрисдикція відповідає природі агресії як *leadership crime*: визначальними є характер участі особи та її фактична спроможність контролювати політичні чи військові дії держави або керувати ними, а не громадянство. Відтак, за наявності доказів юрисдикція потенційно може охоплювати й представників керівництва інших держав, причетних до агресії проти України.

Одним із ключових питань залишається режим імунітетів. Статут передбачає, що функціональний імунітет (*immunity ratione materiae*) не перешкоджає здійсненню юрисдикції. Водночас персональний імунітет (*immunity ratione personae*) чинних глав держав, глав урядів і міністрів закордонних справ зберігається: судове провадження щодо таких осіб відкладається до припинення відповідних повноважень або належної відмови від імунітету, хоча розслідування та збирання доказів можуть продовжуватися. Внаслідок цього виникає часовий розрив між встановленням підстав кримінальної відповідальності та можливістю її судової реалізації саме щодо найвищих посадових осіб, на переслідування яких передусім орієнтована концепція агресії як *leadership crime*. Тому

персональний імунітет безпосередньо обмежує практичну невідворотність відповідальності, хоча й не виключає її в перспективі після припинення відповідного імунітету.

Статут також передбачає можливість судового розгляду *in absentia* за умови належного повідомлення обвинуваченого, забезпечення його захисту та інших процесуальних гарантій. Це частково зменшує залежність Трибуналу від фактичної передачі особи державою, яка відмовляється співпрацювати.

Суттєвою перевагою є доказова наступність: Трибунал може використовувати матеріали, зібрані компетентними органами України, інших держав та в межах діяльності Міжнародного центру з переслідування злочину агресії проти України (ICPA). Отже, ICPA виконує функцію інституційного мосту між національними розслідуваннями та діяльністю Трибуналу.

Співвідношення Трибуналу з МКС побудовано на функціональному доповненні. МКС зберігає компетенцію щодо інших основних міжнародних злочинів, тоді як Спеціальний трибунал концентрується на агресії. Його створення також не виключає національної юрисдикції України: Генеральний прокурор України може передавати Прокурору Трибуналу кримінальні провадження, інформацію та докази, тоді як рішення щодо розслідування й обвинувачення прийматимуться самостійними органами Трибуналу.

Практична ефективність нового механізму значною мірою залежатиме від міжнародного співробітництва. Трибунал не має універсальних повноважень примусити всі держави до виконання його процесуальних рішень, тому арешт і передача осіб, отримання доказів та виконання вироків залишатимуться залежними від міжнародних зобов'язань і політичної волі держав.

У 2026 році інституційне формування Трибуналу перейшло на наступний етап із прийняттям Комітетом міністрів Ради Європи Резолюції CM/Res(2026) (Council of Europe, Committee of Ministers, 2026) щодо створення Розширеної часткової угоди про Комітет управління Спеціального трибуналу. Водночас поетапний характер запуску означає, що юридичне створення Трибуналу ще не є тотожним його повній процесуальній спроможності; тому на сучасному етапі ефективність доцільно оцінювати переважно через його нормативну, юрисдикційну та організаційну модель.

До переваг Трибуналу належать заповнення конкретної юрисдикційної прогалини МКС, міжнародна інституційна основа, узгодженість матеріального визначення злочину з Римським статутом, доказова наступність та можливість провадження *in absentia*. Основними обмеженнями залишаються персональні імунітети чинних найвищих посадових осіб, залежність від міжнародної співпраці, необхідність стабільної політичної та фінансової підтримки та ситуаційний характер механізму.

На підставі проведеного аналізу пропонується ввести до наукового обігу поняття "спеціалізований компенсаторний механізм міжнародної кримінальної юстиції", під яким слід розуміти створений на міжнародно-правовій основі юрисдикційний механізм, наділений спеціально визначеною предметною, персональною та ситуаційною компетенцією і призначений для забезпечення індивідуальної кримінальної відповідальності у випадках, коли її реалізація через постійну міжнародну судову інституцію є неможливою або істотно обмеженою внаслідок особливостей установленого юрисдикційного режиму. Основними ознаками такого механізму є похідний від наявної юрисдикційної прогалини характер його створення; спеціалізація предметної та ситуаційної компетенції; функціональна спрямованість на компенсацію неспроможності постійного міжнародного механізму здійснити юрисдикцію в конкретній ситуації; інституційна самостійність за одночасного функціонального доповнення наявної системи міжнародної кримінальної юстиції; обмежений, порівняно з постійними міжнародними судами, характер юрисдикції.

Отже, Спеціальний трибунал доцільно розглядати як спеціалізований компенсаторний механізм, здатний подолати конкретну юрисдикційну неспроможність МКС щодо агресії проти України, але не усунути системну проблему відсутності універсального режиму міжнародної кримінальної юрисдикції щодо злочину агресії.

3. Ефективність і перспективи розвитку міжнародних механізмів кримінальної відповідальності за злочин агресії

Ефективність міжнародно-правових механізмів відповідальності за злочин агресії має оцінюватися не за фактом існування відповідних норм чи інституцій, а за реальною спроможністю забезпечити розслідування, кримінальне переслідування, судовий розгляд і виконання рішень. Основними критеріями такої ефективності є доступність юрисдикції, незалежність від політичної волі держави-агресора, здатність долати правові перешкоди, забезпечувати міжнародне співробітництво та універсальність відповідної моделі.

За цими критеріями механізм МКС характеризується внутрішньою суперечністю. Його перевагами є постійний міжнародний характер, сформована інституційна структура та високий рівень легітимності. Водночас спеціальний режим ст. 15 *bis* і 15 *ter* істотно обмежує практичну доступність юрисдикції щодо агресії. Отже, слабким місцем МКС є не нормативна визначеність злочину, а можливість фактичного здійснення юрисдикції, що особливо виразно проявилось в ситуації агресії рф проти України (McDougall, 2023, 2024).

Спеціальний трибунал покликаний компенсувати цю прогалину. Його перевагами є незалежність здійснення юрисдикції від членства рф

у Римському статуті та рішення Ради Безпеки ООН, вузька спеціалізація, міжнародна інституційна основа, можливість використання вже зібраних доказів і проведення судового розгляду *in absentia*. Водночас його компетенція має ситуаційний характер, а ефективність залежить від міжнародного співробітництва, виконання процесуальних рішень та впливу персональних імунітетів вищих посадових осіб.

Порівняння юрисдикційних можливостей МКС, Спеціального трибуналу та національних судів України дає підстави розглядати їх як три взаємопов'язані, але функціонально відмінні рівні кримінальної юстиції. МКС є постійною міжнародною судовою інституцією з широкою предметною юрисдикцією щодо основних міжнародних злочинів, однак його можливості переслідування злочину агресії проти України обмежені спеціальним режимом ст. 15 *bis* і 15 *ter* Римського статуту. Національна юрисдикція України ґрунтується на власному кримінальному законодавстві та територіальному зв'язку злочину з Україною, проте її реалізація щодо вищих посадових осіб іноземної держави стикається з проблемою персональних імунітетів та практичними труднощами забезпечення їхньої участі у провадженні. Спеціальний трибунал займає проміжне функціональне положення: його юрисдикція ґрунтується на територіальній юрисдикції України, але реалізується через міжнародний інституційний механізм і спеціально спрямована на переслідування осіб, які несуть найбільшу відповідальність за злочин агресії проти України. Отже, МКС забезпечує постійний міжнародний рівень кримінального правосуддя, національні суди України – первинну територіальну юрисдикційну основу, а Спеціальний трибунал виконує компенсаторну функцію там, де реалізація відповідальності через перші два механізми є юридично або практично обмеженою.

У довгостроковій перспективі пріоритетним має залишатися реформування юрисдикційного режиму МКС. Постійне створення нових трибуналів *ad hoc* після кожного акту агресії суперечило б потребі в передбачуваному та однаковому застосуванні міжнародного кримінального права. Перспективним напрямом є розширення ст. 15 *bis* таким чином, щоб МКС міг здійснювати юрисдикцію у разі агресії проти держави – учасниці Римського статуту незалежно від членства держави-агресора (McDougall, 2024). При цьому має зберігатися поріг "явного порушення" Статуту ООН як запобіжник надмірного розширення кримінальної юрисдикції.

Спеціальна сесія Асамблеї держав – учасниць Римського статуту в липні 2025 року підтвердила актуальність перегляду Кампальської моделі, хоча прийняття Резолюції ICC-ASP/S-1/Res.1 не усунуло ключової юрисдикційної прогалини (International Criminal Court, Assembly of States Parties, 2025). Відтак, досвід агресії проти України та функціонування Спеціального трибуналу можуть стати практичною основою для подальшого реформування системи МКС. У цьому контексті Kreß (2025) пов'язує новий етап розвитку відповідальності за агресію одночасно зі

створенням Спеціального трибуналу та подальшим переглядом юрисдикційного режиму МКС, що підтверджує взаємопов'язаний характер спеціального й універсального напрямів його реформування.

Ефективність механізмів відповідальності залежить також від взаємодії міжнародних і національних юрисдикцій. Багаторівнева система, що охоплює національні органи, міжнародні слідчі механізми, Спеціальний трибунал і МКС, може бути дієвою лише за умови чіткого розмежування компетенцій, доказової сумісності та належного міжнародного співробітництва.

Як видається, перспективна модель має ґрунтуватися на поєднанні постійного міжнародного механізму та спеціального компенсаторного механізму. Базовим інститутом повинен залишатися МКС із поступово розширеною юрисдикцією щодо агресії, тоді як спеціальні трибунали мають застосовуватися як винятковий інструмент для подолання конкретних юрисдикційних прогалин. Такий підхід дозволяє поєднати універсальність і стабільність міжнародного кримінального правосуддя з можливістю реагувати на його інституційні обмеження.

Висновки

Проведене дослідження засвідчило наявність істотної невідповідності між високим рівнем нормативного закріплення заборони агресії та обмеженими можливостями її реалізації через механізми міжнародної кримінальної юстиції. Матеріально-правова основа відповідальності є достатньо сформованою, однак спеціальний юрисдикційний режим ст. 15 *bis* і 15 *ter* Римського статуту обмежує можливості практичного переслідування за злочин агресії. Агресія РФ проти України стала найбільш виразним проявом цієї системної прогалини.

Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України доцільно розглядати як спеціалізований компенсаторний механізм, здатний подолати конкретну юрисдикційну неспроможність МКС. Його перевагами є міжнародна інституційна основа, узгодженість матеріально-правового визначення злочину з Римським статутом, доказова наступність та можливість провадження *in absentia*. Водночас його ефективність обмежується персональними імунітетами, залежністю від міжнародного співробітництва та ситуаційним характером юрисдикції.

Отримані результати підтверджують гіпотезу про те, що недостатня ефективність відповідальності за злочин агресії зумовлена не відсутністю міжнародно-правових норм, а недосконалістю інституційно-юрисдикційного механізму їх реалізації. Універсальність заборони агресії досі не супроводжується відповідною універсальністю міжнародної кримінальної юрисдикції.

Перспективний розвиток системи доцільно пов'язувати з поєднанням постійного міжнародного механізму зі спеціальними компенсаторними механізмами. Центральне місце має зберігатися за МКС, а стратегічним напрямом – подальше реформування його юрисдикції

щодо злочину агресії та поступове наближення відповідного режиму до правил, застосовних до інших основних злочинів Римського статуту.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у формулюванні авторського поняття "спеціалізований компенсаторний механізм міжнародної кримінальної юстиції", визначенні його основних ознак та обґрунтуванні можливості застосування цієї концепції до Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України як інституційного засобу подолання конкретної юрисдикційної прогалини МКС. На цій основі запропоновано перспективну модель поєднання постійного міжнародного механізму кримінальної відповідальності за злочин агресії зі спеціальними компенсаторними юрисдикційними механізмами.

Отже, подолання кризи ефективності міжнародно-правових механізмів відповідальності за злочин агресії потребує переходу від ситуаційного реагування до сталої та передбачуваної системи кримінальної юрисдикції, у якій можливість переслідування не залежатиме від міжнародно-правового статусу держави-агресора чи її політичного впливу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

- Barriga, S., & Kreß, C. (Eds.). (2017). *The Crime of Aggression: A Commentary* (Vols. 1–2). Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/core/books/crime-of-aggression/81F80A596C0E179ED2D24015021F2946>
- Cassese, A., & Gaeta, P. (2013). *Cassese's International Criminal Law* (3rd ed.). Oxford University Press. <https://global.oup.com/academic/product/cassese-international-criminal-law-9780199694921>
- Council of Europe, Committee of Ministers. (2026). Resolution CM/Res(2026)5 establishing the Enlarged Partial Agreement on the Management Committee of the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine. <https://www.coe.int/en/web/special-tribunal-ukraine/documents>
- Crane, D. M. (2026). The Agreement Between the Council of Europe and Ukraine on the Establishment of the Special Tribunal for the Crime of Aggression Against Ukraine and the Statute of the Special Tribunal for the Crime of Aggression Against Ukraine. *International Legal Materials*, 65(2), 230–261. <https://doi.org/10.1017/ilm.2026.10149>
- Grzebyk, P. (2023). Crime of Aggression against Ukraine: The Role of Regional Customary Law. *Journal of International Criminal Justice*, 21(3), 435–459. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqad035>
- International Criminal Court, Assembly of States Parties. (2010, June 11). Resolution RC/Res.6. The Crime of Aggression. https://asp.icc-cpi.int/sites/asp/files/asp_docs/RC2010/RC-Res.6-ENG.pdf
- International Criminal Court, Assembly of States Parties. (2025, July 9). The Review of the Amendments on the Crime of Aggression. Resolution ICC-ASP/S-1/Res.1. https://asp.icc-cpi.int/sites/default/files/asp_docs/ICC-ASP-S-1-Res1-ENG.pdf
- Kreß, C. (2018). On the Activation of ICC Jurisdiction over the Crime of Aggression. *Journal of International Criminal Justice*, 16(1), 1–17. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqx073>
- Kreß, C. (2025). On Recent Events Concerning the Crime of Aggression. *Journal of International Criminal Justice*, 23(3–4), 405–408. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqaf040>
- Liu, Yu. (2024). Revisiting the Customary International Law Avenue: Immunity of State Officials and the International Criminal Court. *Chinese Journal of International Law*, 23(1), 123–162. <https://academic.oup.com/chinesejil/article/23/1/123/7637695>
- McDougall, C. (2023). The Imperative of Prosecuting Crimes of Aggression Committed against Ukraine. *Journal of Conflict and Security Law*, 28(2), 203–230. <https://doi.org/10.1093/jcsl/krad004>
- McDougall, C. (2024). Expanding the ICC's Jurisdiction Over the Crime of Aggression. *Journal of International Criminal Justice*, 22(3–4), 543–564. <https://doi.org/10.1093/jicj/mqae042>

United Nations General Assembly. (1974, December 14). Definition of Aggression. Resolution 3314 (XXIX). https://docs.un.org/A/RES/3314(XXIX)	
United Nations. (1945). Charter of the United Nations. https://www.un.org/en/about-us/un-charter	
Антипенко, В. Ф., & Важна, К. А. (2012). Інститут кримінальної відповідальності держави як ефективний міжнародно-правовий механізм боротьби зі злочином агресії. <i>Юридичний вісник. Повітряне і космічне право</i> , 3(24), 123–129. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2012_3_26	Antypenko, V. F., & Vazhna, K. A. (2012). The institute of criminal responsibility of the state as an effective international legal mechanism for combating the crime of aggression. <i>Legal Bulletin. Air and Space Law</i> , 3(24), 123–129. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2012_3_26
Васюренко, А. О. (2014). Аналіз особливостей складу злочину агресії в міжнародному кримінальному праві. <i>Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право</i> , 27(3), 168–171. https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/c992af0b-b38d-4898-8deb-7287aa071726	Vasiurenko, A. O. (2014). Analysis of the elements of the crime of aggression in international criminal law. <i>Uzhhorod National University Herald. Series: Law</i> , 27(3), 168–171. https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/c992af0b-b38d-4898-8deb-7287aa071726
Войціховський, А. В., & Бакумов, О. С. (2023). Спеціальний міжнародний трибунал із розслідування злочину агресії росії проти України: правовий аналіз, міжнародна юрисдикція та виклики. <i>Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ</i> , 3(102), ч. 1, 203–217. https://doi.org/10.32631/v.2023.3.19	Voitsikhovskiy, A. V., & Bakumov, O. S. (2023). Special international tribunal for the investigation of the crime of Russian aggression against Ukraine: legal analysis, international jurisdiction and challenges. <i>Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs</i> , 3(102), Part 1, 203–217. https://doi.org/10.32631/v.2023.3.19
Інститут законодавства Верховної Ради України. (2022). <i>Законодавче забезпечення формування та реалізації державної політики України в умовах воєнного стану</i> (Т. 4), <i>Відповідальність за вчинення злочинів під час вторгнення Російської Федерації в Україну: Міжнародно-правовий і національний аспекти</i> . Видавництво "Людмила".	Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine. (2022). <i>Legislative support for the formation and implementation of Ukraine's state policy under martial law</i> (Vol. 4), <i>Responsibility for crimes committed during the invasion of the Russian Federation into Ukraine: international legal and national aspects</i> . "Liudmyla" Publishing House.
Касинюк, І. В. (2016). Сучасні проблеми міжнародно-правового регулювання кримінальної відповідальності за злочин агресії. <i>Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право</i> , 38(2), 150–153. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_38(2)_39	Kasyniuk, I. V. (2016). Current problems of international legal regulation of criminal responsibility for the crime of aggression. <i>Uzhhorod National University Herald. Series: Law</i> , 38(2), 150–153. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_38(2)_39
Лазарева, Д., & Мельниченко, А. (2022). Поняття агресії в міжнародному праві: історичний і правовий аналіз. <i>Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ</i> , 2, 295–300. https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-2-295-300	Lazareva, D., & Melnychenko, A. (2022). The concept of aggression in international law: historical and legal analysis. <i>Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs</i> , 2, 295–300. https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-2-295-300
Орлов, Ю. В. (2023). Зміна концепції злочину агресії: від міжнародно-гуманітарного упослідження до реального захисту прав людини. У <i>Безпекова ситуація в Україні в умовах війни: стан, загрози, напрями забезпечення</i> (с. 218–221). ДНДІ МВС України. https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/zbirnyk_kruglyj-stil_26.09.2023.pdf	Orlov, Yu. V. (2023). Transformation of the concept of the crime of aggression: from international humanitarian marginalization to the real protection of human rights. In <i>Security situation in Ukraine during the war: State, threats and directions for ensuring security</i> (pp. 218–221). State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. https://www.knuba.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/zbirnyk_kruglyj-stil_26.09.2023.pdf
Рада Європи, & Україна. (2025, 25 червня). Угода між Радою Європи та Україною про створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України та Статут Спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. https://www.coe.int/en/web/special-tribunal-ukraine/documents	Council of Europe, & Ukraine. (2025, June 25). Agreement between the Council of Europe and Ukraine on the Establishment of the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine and Statute of the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine. https://www.coe.int/en/web/special-tribunal-ukraine/documents

Римський статут Міжнародного кримінального суду. (1998, 17 липня). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text	Rome Statute of the International Criminal Court. (1998, July 17). https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rome-Statute.pdf
Трішина, С. О. (2018). Поняття агресії в площині сучасних міжнародно-правових відносин. <i>Молодий вчений</i> , 11(63), 150–152. https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3441	Trishyna, S. O. (2018). The concept of aggression in the context of modern international legal relations. <i>Young Scientist</i> , 11(63), 150–152. https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3441
Цевух, А. І., Якимчук, М. Ю., & Градиська, Ю. В. (2023). Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права. <i>Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право</i> , 75(3), 204–209. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.3.33	Tsevukh, A. I., Yakymchuk, M. Yu., & Hradyska, Yu. V. (2023). Responsibility for violations of international humanitarian law. <i>Uzhhorod National University Herald. Series: Law</i> , 75(3), 204–209. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.3.33
Юрченко, Є. О. (2018). Агресія як міжнародний злочин. <i>Молодий вчений</i> , 11(63), 958–961. https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3626	Yurchenko, Ye. O. (2018). Aggression as an international crime. <i>Young Scientist</i> , 11(63), 958–961. https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3626

Конфлікт інтересів. Автор заявляє, що не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору.

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

Ярмак, В. (2026). Міжнародні механізми відповідальності за злочин агресії. *Ius Modernum*, 3(144), 50–63. [https://doi.org/10.31617/3.2026\(144\)02](https://doi.org/10.31617/3.2026(144)02)

Надійшла до редакції 05.06.2026.

Отримано після доопрацювання 10.07.2026.

Прийнято до друку 15.08.2026.

Публікація онлайн 16.09.2026.